

ПОЗАБЛОКОВИЙ СТАТУС ДЕРЖАВИ І УКРАЇНСЬКІ РЕАЛІЇ

Питання пошуку найбільш ефективних і надійних засобів забезпечення національної безпеки України з перших днів оголошення незалежності і до сьогодні є предметом дискусії як серед політиків, урядовців, науковців, так і пересічних громадян нашої держави. Залежно від внутрішньої і зовнішньої політичної кон'юнктури декілька разів радикально змінювалася стратегія національної безпеки. Метою статті є аналіз поняття і змісту позаблоковості та нейтралітету, генезису виникнення і трансформації питання щодо позаблокового статусу України, позитивних та негативних аспектів позаблокового статусу держави і його скасування у сучасних умовах та завдання державної влади щодо створення надійного безпекового стану України. Сутність позаблокового статусу держави визначається як її невходження до міжнародних структур колективної безпеки та оборони. Позаблокова країна у міжнародних відносинах розраховує виключно на власні сили, розбудовує свою безпекову політику на основі принципу оборонної достатності та відповідно до норм міжнародного права. Під нейтралітетом у міжнародному праві традиційно розуміють зовнішньополітичний курс країни, який характеризується неучастю цієї країни у війні між іншими державами, відмовою від військової допомоги сторонам, що перебувають у стані конфлікту, а також невходженням у військові блоки в мирний час. Політика нейтралітету і позаблоковості була правильним і єдино можливим вибором України в 1991 р. Сьогодні вона вже не може розглядатися як доцільна й раціональна, оскільки Україна, знаходячись між двома конкуруючими цивілізаційними системами, як позаблокова держава історично й об'єктивно приречена на втрату свого статусу – або добровільно, або примусово. В середині країни нема єдиної думки щодо вступу України до блоків безпеки. Членство в НАТО підтримує 44 % громадян, 15 % – за оборонний союз із Росією, а 22 % вважає, що Україна не повинна перебувати ні в тому, ні в іншому блоці. Тобто щодо вибору блоків безпеки суспільство значною мірою поляризоване. Вибір зовнішньополітичного статусу України має відповідати корінним інтересам усіх громадян. Нова зовнішня політика має об'єднувати, а не роз'єднувати суспільство. Тому вкрай важливим є суспільний дискурс про довгострокові цілі, орієнтацію, цінності й інтереси України. На всіх рівнях політики слід визнати і практично застосувати компетентність громадян, їх сприяння і практичний досвід. Сьогодні немає нагальної потреби форсувати процес приєднання до Альянсу: подавати заяву на вступ до НАТО, проводити референдум із цього питання та ін. Доцільно сконцентрувати зусилля держави на досягненні критеріїв членства і послідовному формуванні позитивної громадської думки, перш за все – на Півдні і Сході України.

Ключові слова: агресія; безпека; війна; військова сила; внутрішня політика; громадська думка; Європейський Союз; зовнішня політика; інтеграція; інформаційна політика; НАТО; нейтралітет; позаблоковість; Росія; система колективної безпеки; Україна.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Для будь-якої країни питання національної безпеки є найважливішим, оскільки йдеться про гарантії існування держави. У Конституції України зазначено: «Захист суверенітету і територіальної цілісності України, забезпечення її економічної та інформаційної безпеки є найважливішими функціями держави, справою всього Українського народу» (Ст. 17).

Питання пошуку найбільш ефективних і надійних засобів забезпечення національної безпеки України з

перших днів оголошення незалежності і до сьогодні є предметом дискусії як серед політиків, урядовців, науковців, так і пересічних громадян нашої держави. Залежно від внутрішньої і зовнішньої політичної кон'юнктури декілька разів радикально змінювалася стратегія національної безпеки. Відповідно, вносилися радикальні зміни і до законодавчої бази:

– у Декларації про державний суверенітет України від 16 липня 1990 р. зазначено: «Українська РСР урочисто проголошує про свій намір стати в

майбутньому постійно нейтральною державою, яка не бере участі у військових блоках...» [12];

– 23 травня 2002 р. ухвалене рішення РНБО України щодо курсу на інтеграцію нашої держави до НАТО [28];

– 1 липня 2010 р. ВР України ухвалила Закон «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики», де у ст. 11 зазначено: «Основними засадами зовнішньої політики є: ...дотримання Україною політики позаблоковості, що означає неучасть України у військово-політичних союзах...» [29];

– 23 грудня 2014 р. ВР України ухвалила Закон «Про внесення змін до деяких законів України щодо відмови України від здійснення політики позаблоковості» [26].

Отже, проблема створення надійного безпекового стану України сьогодні стоїть як ніколи гостро.

Аналіз досліджень і публікацій. Окремі аспекти окресленої проблеми висвітлюються в публікаціях таких авторів, як В. Бадрак, Ф. Барановський, Ю. Бараш, В. Вагапов, О. Гончаренко, О. Деменко, С. Джердж, В. Замятін, А. Зленко, О. Їжак, Е. Лисицин, О. Литвиненко, О. Мельник, Г. Мерніков, В. Небоженко, О. Соскін, М. Сунгуровський, В. Чалий, Л. Чекаленко.

Формування цілей статті. Метою статті є аналіз поняття і змісту позаблоковості та нейтралітету, генезис виникнення і трансформації питання щодо позаблокового статусу України, позитивні й негативні аспекти позаблокового статусу держави і його скасування у сучасних умовах та завдання державної влади щодо створення надійного безпекового стану України.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Поняття і зміст позаблоковості. Позаблоковість – це особливий міжнародно-правовий статус, що не потребує міжнародно-правового закріплення і може бути змінений в односторонньому порядку. Він передбачає неучасть у військових союзах, але не зобов'язує дотримуватися норм гуманітарного права під час конфліктів третіх країн. Позаблоковий статус:

– не накладає обмежень на відрядження військових контингентів до складу миротворчих сил міжнародних організацій;

– не забороняє укладати оборонні угоди і союзи з окремими державами;

– не розповсюджується на економічну сферу [24].

В європейській і північноамериканській політичній літературі та військових словниках термін «позаблоковий» майже не використовується і розглядається як один із синонімів для термінів «неприєднаний» і «нейтральний». Існує термін «нейтралізм», який використовується у професійній лексиці фахівців із військового права. Він означає неучасть у військових союзах без визнання країни нейтральною, тобто є аналогом терміна «позаблоковість» в українському розумінні. Однак цей термін маловідомий і занадто «теоретичний» для широкого вжитку.

У зв'язку з цим варто зазначити, що сам термін «блок» є не юридичним, а політичним визначенням. Він означає групу країн, згуртовану навколо певних цілей та цінностей. Тому НАТО і ЄС часто визначаються як «блоки», а ОДКБ і СНД – як політичні проекти без явних блокових ознак. На відміну від терміна «нейтралітет», поняття «позаблоковий статус» не має чіткого визначення у нормах міжнародного права [18; 33].

Сутність позаблокового статусу держави визначається як її невходження до міжнародних структур колективної безпеки та оборони. Позаблокова країна у міжнародних відносинах розраховує виключно на власні сили, розбудовує свою безпекову політику на основі принципу оборонної достатності та відповідно до норм міжнародного права.

Позаблоковий статус означає насамперед досягнення і підтримку такого рівня обороноздатності країни, який дозволяє їй самостійно забезпечити недоторканність своїх кордонів та територій. Перебуваючи на перехресті геополітичних інтересів світових центрів впливу в особі НАТО і Росії, маючи порівняно велику територію, ослаблена економічно і внутрішньополітичними чварами, Україна перебуває у стані асфіксії. Не тому, звісно, що армію готували до статусу членства в НАТО, а внаслідок невідповідності структурної підгонки ЗСУ їхньому реальному посиленню [1].

Статус позаблокової держави має певні переваги, оскільки будь-коли може бути переглянутим (знову ж таки в односторонньому порядку). Така ситуація ймовірна, коли позаблокова країна відчуває, що за конкретних міжнародних обставин вона не в змозі забезпечити свою національну безпеку власними силами і повинна приєднатися до одного з існуючих альянсів. Однак за будь-якого перебігу подій вибір позаблокового статусу як основи стратегії національної безпеки вимагає детального аналізу всіх позитивних і негативних сторін участі або неучасті у блоках і альянсах, а також чітких уявлень про можливість й умови зміни цього статусу в разі потреби в перспективі [10].

Незважаючи на те, що оголошення позаблокового статусу України стало фактом, його зміст неясний як для самої України, так і для її міжнародних партнерів, а тому це питання залишається приводом до політичних спекуляцій та боротьби.

Найбільш гострі та актуальні питання с цього приводу сформульовано С. Джерджем: «В який спосіб краще посилити безпеку Української держави? Скільки ресурсів та фінансів необхідно для досягнення достатнього рівня й можливості самостійно повноцінно захищати нашу країну, коли вона один на один із вірогідним противником? Адаже позаблоковість – це своєрідна відстороненість та ізоляція, в тому числі й від допомоги, але ніяк не від загроз. Навіть навпаки, наша позаблоковість, як певне безпекове сирітство, більше провокує зазіхання на нашу економіку та на нашу державу» [14].

Позаблоковість і нейтралітет. В Європі створені дві потужні організації колективної безпеки та оборони – Північноатлантичний альянс (НАТО) та Організація Договору про колективну безпеку (ОДКБ), існують нейтральні, або, по-іншому, – позаблокові, країни: Австрія, Ірландія, Швейцарія, Швеція, Фінляндія, а також ті, що визначаються зі своїм воєнно-політичним статусом: Молдова та Грузія. Україна, як відомо, з 1 липня 2010 р. відповідним законом визначила власний позаблоковий статус: «дотримання... політики позаблоковості, що означає неучасть України у військово-політичних союзах...» (ст. 11) [29].

З'ясуємо, у чому різниця між статусом позаблокової і нейтральної країни.

Позаблоковість – зовнішньополітичний курс країни, згідно з яким вона оголошує політику неприєднання до військових блоків чи альянсів. Як правило, позаблоковий статус країни визначають самостійно, без будь-яких гарантій чи міжнародних підтверджень з боку інших держав, чим він переважно й відрізняється від нейтралітету. Позаблоковий статус завжди може бути переглянутий в односторонньому порядку, він не накладає формальних обмежень щодо розміщення на території країни військових баз інших країн або блоків, надання своєї території чи повітряного простору для транзиту іноземних військових сил тощо. Здебільшого позаблоковість розглядається як «слабка» форма нейтралітету, коли держава дотримується не всіх формальних умов, аби її можна було визнати нейтральною.

Серед європейських країн до такого статусу найбільш наближені країни так званого «самопроголошеного нейтралітету» – Швеція й Ірландія. Такий нейтралітет більшою мірою традиційний, ніж формальний, і його особливістю теж є відсутність міжнародних гарантій безпеки та територіальної цілісності цих країн, на відміну від формально визнаних нейтральних країн Європи, таких як Швейцарія, Австрія і Фінляндія [40].

Згідно з класичним визначенням, *нейтралітет* – це юридичний і політичний статус держави, яка зобов'язується не брати участі у війні між іншими державами, відмовляється від військової допомоги конфліктуючим сторонам, а в мирний час відмовляється від участі у військових блоках. Тобто під нейтралітетом у міжнародному праві традиційно розуміють зовнішньополітичний курс країни, який характеризується неучастю цієї країни у війні між іншими державами, відмовою від військової допомоги сторонам, що перебувають у стані конфлікту, а також невходженням у військові блоки у мирний час [10].

Статут ООН визначає нейтралітет як один із інститутів міжнародного права, побудований на визнанні прав нейтральної держави на:

- територіальну недоторканність і цілісність держави;
- власні збройні сили, чисельність яких не перевищує потреб самооборони;
- надання нею притулку біженцям та жертвам конфліктів;
- отримання економічної допомоги від інших держав, якщо це не порушує її нейтралітету.

Нейтральна країна на час війни між іншими державами:

- не надає власні збройні сили воюючим сторонам;
- не надає свою територію для використання воюючим сторонам (базування, транзит, переліт тощо);
- не дискримінує жодну зі сторін у постачанні зброї та товарів військового призначення (тобто або обмеження однакові, або їх взагалі немає) [40].

Традиційно нейтралітет і позаблоковість виконують функцію адаптації держави до її зовнішнього оточення. Порівняно з нейтралітетом, позаблоковість дає державі ширше поле для маневру, обмежуючи її діяльність на міжнародній арені лише заборонаю на участь у військових блоках.

Як свідчить практика країн Європи, поняття нейтралітету і позаблоковості можуть тісно переплітатися. Адже і нейтралітет, і позаблоковість накладають заборону на участь у військово-політичних блоках, але не обмежують країну у виборі пріоритетного вектора економічного та зовнішньополітичного співробітництва, який би найбільше відповідав її національним інтересам. І у цьому співробітництві нейтральні країни Європи дедалі частіше розмивають межі класичного поняття нейтралітету, примушуючи спостерігачів говорити про феномен «європейського нейтралітету», що є таким, який порушує дух і букву відповідних формальних правил ООН.

Зміст позаблоковості певною мірою переплітається зі змістом нейтралітету.

Фахівці розглядають нейтралітет як форму одного з численних варіантів позаблоковості (евентуальний, постійний, озброєний, конструктивний, активний, позитивний та ін.), що обумовлюють пріоритетну фундаментальну зовнішньополітичну орієнтацію багатьох країн сучасного світу і слугують основою їх зовнішньополітичних стратегій або стратегій національної безпеки [10].

Позаблоковість також може розглядатися як «слабка» форма нейтралітету, яку подеколи називають позитивним нейтралітетом. Типовими позаблоковими європейськими країнами є Швеція, Фінляндія та Ірландія.

На відміну від держав, що проголосили себе нейтральними під час війни, країни постійного нейтралітету зобов'язуються проводити відповідну політику як у військовий, так і в мирний час, не входить до воєнних союзів і блоків, не надавати свою територію для розташування іноземних військ та військових баз [25].

Принципова відмінність між постійно нейтральною і позаблоковою країною полягає в тому, що перша зазвичай набуває свого статусу за гарантіями інших країн або, щонайменше, підтверджує його відповідними міжнародно-правовими договорами, тоді як друга самостійно визначає свій позаблоковий статус і не має ніяких гарантій чи міжнародних підтверджень, що забезпечували б його повагу іншими країнами [42].

Отже, існуюча методологічна, а іноді і правова невизначеність вищезгаданих категорій, відсутність загальновизнаної термінологічної диференціації інколи призводять до серйозних помилок при спробах імплементації в життя заснованих на них зовнішньополітичних стратегій чи стратегій національної безпеки. Це особливо небезпечно для країн, які з тих чи інших причин ще чітко не визначили своїх гео- та зовнішньополітичних пріоритетів і орієнтирів.

На жаль, зазначена небезпека існувала протягом тривалого часу стосовно нашої держави і призвела до жальливих наслідків, свідками яких ми є.

Варто зауважити: більшість європейських країн, котрі називають себе нейтральними (Швеція, Ірландія, Австрія), проводять політику, що докорінно відрізняється від класичних взірців нейтралітету. Їхня зовнішня політика орієнтована на тісну співпрацю з НАТО, що на практиці приводить до постійних дискусій про те, наскільки ж ці країни насправді нейтральні.

Таким чином, основні особливості нейтралітету європейських країн, такі як тісна співпраця з НАТО та

іншими міжнародними організаціями, низькі витрати на власну оборону, певне нехтування формальними гарантіями власного нейтралітету, створили існуючий безпековий контекст у сучасній Європі.

Виникнення і трансформація питання щодо позаблокового статусу України. Тема позаблоковості нашої держави вперше зазначена у «Декларації про державний суверенітет України», яка була прийнята Верховною Радою Української РСР 16 липня 1990 р. У розділі IX «Зовнішня і внутрішня безпека» зазначено: «Українська РСР урочисто проголошує про свій намір стати в майбутньому постійно нейтральною державою, яка не бере участі у військових блоках і дотримується трьох неядерних принципів: не приймати, не виробляти і не придбавати ядерної зброї» [12].

У ці часи Україна ще залишалася невід'ємною частиною СРСР, на її території розміщувалися надзвичайно важливі складові інфраструктури радянських ракетних військ стратегічного призначення, проголошення такої мети було свідченням політичної відваги керівництва союзної республіки і його здатності стратегічно мислити й чітко визначати пріоритети зовнішньої та оборонної політики.

Саме положення про позаблоковий і без'ядерний статус України істотно спростили стрімкий процес визнання незалежності України країнами Європи та світу в цілому.

У першій половині 1990-х років позаблоковий статус став ефективним інструментом протидії з боку Києва реінтеграційним процесам на території колишнього СРСР.

У ці часи спектр альтернатив політики України стосовно міжнародного оточення і структур євроатлантичної безпеки є досить широким:

- опора на власні сили;
- приєднання до одного з існуючих блоків чи альянсів;
- створення регіональних структур безпеки в рамках більш широкої архітектури європейської безпеки;
- нейтралітет або позаблоковість в одній з таких можливих форм: продовження підтримки існуючого статусу самопроголошеної позаблоковості; постійний нейтралітет, гарантований великими державами або Радою безпеки ООН; «активний» нейтралітет; «особливі» відносини з НАТО; орієнтація на європейську інтеграцію з приєднанням до ЄС і участю в європейських структурах безпеки.

Ідеї позаблоковості і пов'язаного з нею без'ядерного статусу були вихідними для Основних напрямів зовнішньої політики, сформованих у липні 1993 р. Важливо зазначити, що в цьому документі йшлося про необхідність адаптації положень про майбутні нейтралітет і позаблоковість до нових умов і про те, що ці наміри не можуть вважатися перепоною на шляху до повномасштабної участі України в загальноєвропейській структурі безпеки.

Будапештський меморандум, підписаний 5 грудня 1994 р. РФ, США та Великобританією, засвідчив без'ядерний статус України. Підписанти запевнили нашу державу в поважанні суверенітету і територіальної цілісності, незастосуванні погрози силою або економічного тиску й запропонували механізм

консультацій із питань безпеки. Меморандум фактично розірвав зв'язок між без'ядерним і позаблоковим статусом, підтвердивши перший і не згадавши про другий [6].

1997 р. відбулися дві важливі події: підписання Великого договору з Росією та Мадридської хартії про особливе партнерство з НАТО.

Отже, Україна, залишаючись позаблоковою країною, розпочала розвиток відносин із Північно атлантичним альянсом. Отже, позаблоковість дозволяла, зберігаючи дистанцію з Москвою, активно діяти на західному напрямку.

У травні 2002 р. Рада національної безпеки і оборони України прийняла рішення про необхідність вступу до НАТО, яке було законодавчо закріплено у Законі «Про основи національної безпеки України». Підкреслимо: закон містив надзвичайно важливе застереження до положення про євроатлантичну інтеграцію – при збереженні добросусідських відносин і стратегічного партнерства з РФ. Однак інцидент навколо коси Тузла у вересні – грудні 2003 р. став першим і, як виявилось, не останнім найбільш напруженим моментом в історії двосторонніх відносин. Отже, позаблоковість остаточно набула перехідного характеру, зберігаючись на період часу до вступу в альянс.

Після помаранчевої революції 2004 р. керівництво країни ухвалило рішення форсувати процес вступу до НАТО. У січні 2008 р. прозвучала заява трьох – президента, прем'єр-міністра і голови Верховної Ради – про приєднання до Плану дій щодо членства в НАТО. Проте акцент робився не на практичних кроках, а на гучних деклараціях, а перманентна політична криза остаточно перетворила проголошену мету в недосяжну в доступній для огляду перспективі. При цьому з відомих причин було фактично перервано діалог із Кремлем. Слід зазначити, що й тоді Україна не була членом жодного з наявних військово-політичних блоків.

Усі попередні роки поступового розширення співпраці з НАТО до весни 2010 р. Україна безперервно «стукала у двері» цієї авторитетної міжнародної організації, приєднання до якої було надзвичайно важливим для майбутнього країни й надало б Україні справжні гарантії безпеки, яких вона нині не має. За цей період в Україні були створені нормативно-правова база й механізми двостороннього співробітництва, які забезпечували інтеграцію держави в євроатлантичні структури безпеки. Були відомі завдання, які необхідно виконати, а партнери з НАТО надавали всебічну підтримку [7, с. 95].

Отже, Україна до 2010 р. розглядала співробітництво з НАТО та перспективу приєднання до євроатлантичної системи колективної безпеки, побудованої на єдності цінностей, інтересів, сприйнятті загроз і способів протидії, як шлях до найбільш ефективного забезпечення захищеності від зовнішніх загроз. Досвід східноєвропейських і прибалтійських країн слугував додатковим стимулом набуття членства в НАТО як найкоротшого шляху наближення до стратегічної мети України – набуття членства в ЄС.

Після президентських виборів 2010 р. Україна радикально змінила зовнішньополітичні пріоритети у сфері безпеки. Законодавчо закріплена позаблокова

політика виявилася реальністю, з якою мали рахуватися західні і східні сусіди та в рамках якої Україна «будувала політику національної безпеки» і відносини із зовнішніми партнерами, в тому числі з НАТО.

В. Вагапов так характеризує ситуацію, в якій опинилася Україна в ці часи: «Категоричне несприйняття Росією політики НАТО з подальшого розширення на схід, неготовність України, відповідно до критеріїв НАТО, до приєднання до цієї організації та практично «зачинені двері» до ЄС і НАТО спонукали Україну навесні 2010 р. офіційно зняти з порядку денного питання вступу до НАТО. Держава вимушено призупинила процес офіційної євроатлантичної інтеграції та опинилася у стані позаблоковості» [7, с. 104].

Головними причинами зміни зовнішньополітичного курсу у сфері безпеки та запровадження позаблокового статусу України стали:

- низька результативність політики України на євроатлантичному напрямі;
- політичний та економічний тиск Росії;
- вплив проросійського лобі всередині країни;
- низькі дієздатність і конкурентоспроможність української управлінської еліти;
- низький рівень суспільної підтримки курсу на євроатлантичну інтеграцію через брак і недоліки інформаційної політики держави.

Україна як суверенна держава має право бути як позаблоковою країною, так і вступати у будь-який воєнно-політичний альянс. Водночас проголошення позаблокового статусу було продиктоване не стільки національними інтересами України, скільки зовнішніми умовами боротьби між євразійством і євроатлантизмом. Це рішення, як виявилось, було тимчасовою поступкою ключовому гравцю на цьому полі – Росії – на шкоду власним національним інтересам. Вона могла бути виправданою тільки за умов відповідних гарантій для України з боку провідних акторів сучасного світового політичного процесу [13].

Відтак, позаблоковість мала сприяти досягненню принаймні кількох цілей:

- дистанціювання від Росії;
- дистанціювання від ЄС і НАТО;
- здобуття нейтрального статусу, тобто дистанціювання від усіх.

З огляду на вищевикладене доходимо висновку, що політика нейтралітету і позаблоковості була правильним і єдино можливим вибором України в 1991 р. Але вона вже не може розглядатися як доцільна й раціональна сьогодні, оскільки Україна, знаходячись між двома конкуруючими цивілізаційними системами, як позаблокова держава історично і об'єктивно приречена на втрату свого статусу – або добровільно, або примусово.

Позитивні і негативні аспекти позаблокового статусу України у сучасних умовах. Актуальне питання сьогодення: «Чи вигідно Україні залишатися позаблоковою державою?» Аналіз реальних процесів у сучасному міжнародному середовищі та їх вплив на стан безпеки України зводиться до наступних висновків.

По-перше, однією з особливостей і перспективних тенденцій розвитку сучасного світу є його регіоналізація, тобто формування регіональних систем безпеки і

соціально-економічного розвитку. Україна перебуває на межі євразійської та європейської регіональних систем. Реально ці системи функціонують у інститутованих формах СНД та ОДКБ, з одного боку, та ЄС і НАТО – з іншого. Усі країни цього геополітичного простору якщо не приєдналися до цих структур, то щонайменше однозначно визначили свої перспективи.

По-друге, реальністю сучасного світу є факт неподільності національної, регіональної і глобальної безпеки. Це означає, що жодна, навіть найпотужніша, держава одноосібно не може гарантувати свою власну національну безпеку.

По-третє, позаблоковий статус для України із позитивними наслідками стане можливим тільки за умов, коли в ньому будуть щиро зацікавлені передусім провідні країни континенту і світу та найближчі сусіди. Отже, дотримання Україною позаблокового статусу необхідно, щоб цього насправді бажали НАТО та ОДКБ і попередньо надали зі свого боку відповідні гарантії безпеки [13].

Вірогідні *позитивні наслідки* проголошення позаблокового статусу України формулювалися багатьма фахівцями свого часу наступним чином:

- внутрішня політика України буде позбавлена дражливого і суперечливого чинника, пов'язаного із можливістю вступу до НАТО, що сприятиме консолідації українського суспільства та об'єднанню усіх ресурсів для проведення соціально-економічних реформ;
- припиняться політичні спекуляції стосовно антиросійського спрямування зовнішньої політики України;
- Україна отримає можливість зосередитися над вирішенням внутрішніх і зовнішніх економічних проблем;
- Україна зможе на паритетних засадах розвивати взаємовигідне співробітництво як із НАТО, так і з Росією;
- наша держава вимушена буде звернути серйозну увагу на проблему забезпечення власної обороноздатності, що сприятиме активному проведенню оборонної реформи та наближенню Збройних Сил до світових стандартів [13].

Сьогодні ми констатуємо: жодне сподівання не відбулося. А найгірше – ми занадто велику ціну заплатили за те, щоб переконатися у край важливого значенні завдання забезпечення обороноздатності країни.

О. Мельник, коментуючи свого часу визначення президентом України Януковичем курсу держави на позаблоковість, запитував: «...наскільки рішення президента підкріплене розрахунками, в яких враховані всі необхідні чинники, що дозволяють Україні забезпечити національну безпеку та оборону? Загальновідомо, що позаблокова держава повинна забезпечувати оборону, образно кажучи, по всьому периметру. Для цього потрібні чисельніші Збройні сили, значні витрати на їхнє утримання, бойову підготовку, озброєння, підтримку мобілізаційних резервів» [20].

На вразливість і небезпеку оголошеної Україною позаблоковості звертав увагу О. Чалий: «Позаблоковість України оголошено в односторонньому порядку, вона має лише внутрішньодержавне правове закріплення, українська дипломатія активно не вимагає міжнародно-

правового закріплення української позаблоковості як міжнародно визнаного статусу у якості постійно нейтральної держави. Як результат, серед членів міжнародного співтовариства постає логічне питання: «Українська позаблоковість – це тактичний крок (виграти час і знову піти в НАТО) чи стратегічний вибір?» Це породжує перший рівень стратегічної недовіри до української зовнішньої політики, насамперед, з боку РФ, певною мірою – з боку КНР, Індії та ін.» [38].

Отже, *негативні наслідки* курсу держави на позаблоковість:

- позаблоковий статус означає, насамперед, досягнення і підтримку такого рівня обороноздатності країни, який дозволяє їй самостійно забезпечити недоторканність своїх кордонів і територій, що пов'язано із додатковими бюджетними витратами та обмеженням соціально-економічних програм (приклад Швеції: оборонний бюджет майже утричі більший за оборонний бюджет України, витрати на одного військовослужбовця у Швеції на рік становлять 230 000 доларів, а в Україні – 6 800 доларів, зарплата контрактника у Швеції 1500-1700 доларів, а в Україні – близько 110 доларів);

- Україна як позаблокова країна вимушена самотужки вирішувати цілий спектр питань, пов'язаних не тільки з безпекою, а й проблемами торгівлі, міграції людей, охорони довкілля тощо;

- проголошення позаблокового статусу не є гарантією того, що «боротьба за Україну» з боку провідних світових акторів припиниться. Наша держава і надалі буде залишатися буферною зоною та ареною геополітичного протистояння, а надії на внутрішню консолідацію українського суспільства можуть залишитися нереалізованими;

- крім чинника НАТО, у внутрішньому житті України існує багато інших суперечливих моментів, пов'язаних із реалізацією мовної політики, різними підходами до оцінки історичних подій тощо;

- проголошення позаблокового статусу України суперечить провідним тенденціям сучасного світового політичного процесу, сутність яких полягає в глобалізації і регіоналізації міжнародного життя. Україна може залишитися поза межами магістрального шляху розвитку цивілізованих країн, адже у сучасній світовій політиці провідне місце займають не тільки національні держави, а й їх об'єднання (союзи) [13].

Отже, доцільність позаблокового статусу держави у кожному конкретному випадку визначається чисельною кількістю зовнішніх і внутрішніх чинників, вага яких змінюється в часі, та істотно залежить від політичної мудрості, далекоглядності і таланту стратегічного мислення та планування вищого керівництва держави.

Варто було більш уважно дослухатись до думок представників політичного реалізму, які, попри критику альянсів і блоків, наголошують на важливості й незамінності цих утворень як інструментів підтримки балансу сил, а відтак і стабільності міжнародних систем.

М. Сунгуровський так пояснює і коментує причини і наслідки рішення вищого керівництва України щодо запровадження позаблоковості: «З одного боку, зміни у зовнішньополітичному курсі України 2010 р.

виглядають начебто виправданими – набором обставин, що склалися на той час всередині країни і в її оточенні:

- небезпечна (і штучно підбурювана) поляризація суспільства з питань вступу України в НАТО;

- жорсткий опір Росії щодо виходу зі сфери її впливу пострадянських країн, зокрема вступу в НАТО України, – з використанням усіх можливих важелів тиску;

- нестача зовнішніх гарантій безпеки України, у тому числі внаслідок відмінностей у позиціях країн НАТО та ЄС щодо Росії, яка, на відміну від України, залишається головним об'єктом уваги Заходу на пострадянському просторі;

- гальмування євроатлантичної інтеграції України як результат її власної недостатньо конструктивної політики, а також неготовність самого Альянсу надати членство Україні та його втома від нездатності України виконати «домашнє завдання» з підготовки до членства.

У цій ситуації, на думку українського політичного керівництва (принаймні, на декларативному рівні), проголошення позаблокового статусу (разом з укладеними напередодні Харківськими угодами з Росією) повинно було сприяти вирішенню відразу декількох питань:

- отримання знижок на ціну російського газу;

- зниження напруженості у відносинах з Росією;

- усунення політичної поляризації всередині країни;

- економічне зближення з Росією в розрахунку на отримання преференцій;

- забезпечення простору для маневру в майбутніх відносинах у трикутнику НАТО – Україна – Росія.

З іншого боку, результати реалізації позаблокової політики протягом останніх років виявилися далекими від очікуваних:

- «знижки» на газ вилилися в таке навантаження для економіки, внаслідок якого український уряд змушений шукати альтернативні джерела його придбання;

- замість потепління відносин з Росією Україна отримала з її боку посилення тиску з питання інтеграції в Митний союз, Єдиний економічний простір і Євразійській союз – з відповідною зміною полюсів поляризації українського суспільства;

- запропоновані проекти україно-російського економічного зближення загальмувалися в міру усвідомлення українським керівництвом та економічними групами дійсних намірів російської сторони – отримати доступ до критично важливих активів, ресурсів і через економічну кооперацію назавжди прив'язати Україну до Росії, позбавивши її політичної незалежності;

- внаслідок неефективної політики українська влада позбавила себе маневру, опинившись під тиском: як економічним (вимог МВФ, протестних акцій у суспільстві з приводу податків і пільг), так і політичним (вимог з боку Заходу і Росії – визначитися щодо інтеграційних планів, дотримуватися принципу верховенства права, припинити переслідування опозиційних лідерів і т. п.) [36].

Таким чином:

1. З липня 2010 р. Україна набула статусу позаблокової держави. Позаблоковість України сприяла певному пом'якшенню напруженості україно-російських відносин. У тактичному плані це відповідало інтересам

України. У стратегічному ж аспекті, оцінюючи стандарти життя, темпи розвитку, стан дотримання прав і свобод людини, розуміємо, що євроатлантичний вектор означає для України шлях уперед, до Європи, російський – назад, до Радянського Союзу.

2. Головний позитив позаблокового статусу: можливість як прийняти, так і переглянути цей статус в односторонньому порядку, якщо виявиться загроза національній безпеці та держава неспроможна буде подолати її самотужки.

3. Коли виявиться загроза національній безпеці – країна відмовляється від позаблокового статусу і шукає партнерів-гарантів або здобуває підтримку через набуття членства відповідного альянсу. Це й зроблено депутатами новообраної Верховної Ради України.

4. Закон «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики», по суті, закріпив ситуацію невизначеності у сфері національної безпеки, залишивши Україну в «сірій» зоні як без можливостей самостійного забезпечення захисту власної незалежності та територіальної цілісності, так і без надійних зовнішніх гарантій безпеки.

5. Погодившись розмістити на своїй території військові бази Російської Федерації, Україна позбавила себе, відповідно до міжнародних документів, зокрема матеріалів Гаазьких конвенцій, можливості набуття статусу постійно нейтральної країни. Більш того, наявність російських військових у Криму виявилась головним чинником, що спричинив анексію півострова Росією.

6. Аналіз нинішньої ситуації показує, що Росія бажала не стільки позаблокового статусу України, скільки включення її у сферу свого геополітичного впливу, а НАТО, зі свого боку, – не стільки приєднання України до Альянсу, скільки недопущення її вступу до ОДКБ.

7. Ми переконалися, що понад 20 років позаблоковості призвели до небоєздатності української армії, яка деградувала дуже швидкими темпами. Витрати на фінансування української армії весь час були занадто малими у порівнянні з державами, що належать до різних військово-політичних альянсів. Унаслідок цього наша армія виявилась нездатною у нинішньому своєму вигляді гарантувати безпеку і територіальну цілісність держави.

8. Позаблоковість – дороге задоволення, оскільки гарантувати безпеку самотужки завжди складніше, аніж спільно із союзниками.

9. Сучасні політичні реалії однозначно визначають силу, і в першу чергу – силу військову, як основний засіб відстоювання своїх національних інтересів і підтримання необхідного рівня національної безпеки.

10. Насамперед альянси, блоки та союзи дозволяють сьогодні підвищити рівень національної безпеки, ефективно протидіяти загрозам і сприяти підтримці балансу сил у міжнародному навколишньому середовищі.

Завдання державної влади щодо створення надійного безпекового стану України. Усі позитиви й ускладнення, котрі з'явилися для України внаслідок рішення про її позаблоковість, необхідно докладно проаналізувати. Йдеться про необхідність розпочати новий процес обговорення і розробки оборонної та

безпекової політики, до якого мають долучитися представники різних центральних органів виконавчої влади, неурядових аналітичних центрів, Національного інституту стратегічних досліджень [40].

Як було зазначено вище, однією з головних причин зміни зовнішньополітичного курсу у сфері безпеки та запровадження позаблокового статусу України був низький рівень суспільної підтримки курсу на євроатлантичну інтеграцію через брак і недоліки інформаційної політики держави.

На думку М. Сунгуровського, для України альтернативи забезпечення безпеки виглядають наступним чином:

- відновлення прискореної інтеграції в євроатлантичну систему колективної безпеки;
- забезпечення власними силами та за допомогою партнерів гарантій безпеки та поступова інтеграція в ЄС;
- злиття з Росією у складі відродженої Російської імперії [34].

На переконання автора, в умовах сьогодення оптимальною і найбільш реальною є саме друга альтернатива.

Перша альтернатива є більш привабливою і надійною з точки зору гарантій безпеки, але це стратегічне завдання нашої внутрішньої і зовнішньої політики, розв'язання якого потребує чимало часу і зусиль. Важливий крок на цьому шляху – відміна позаблокового статусу України – зроблено: ВР України конституційною більшістю 23 грудня 2014 р. ухвалила Закон «Про внесення змін до деяких законів України щодо відмови України від здійснення політики позаблоковості». Відтепер у статті 11 Закону зазначено:

– «Україна як європейська держава здійснює відкриту зовнішню політику і прагне рівноправного взаємовигідного співробітництва з усіма заінтересованими партнерами, виходячи насамперед з необхідності гарантування безпеки, суверенітету та захисту територіальної цілісності України»;

– «...поглиблення співпраці з Організацією Північноатлантичного договору з метою досягнення критеріїв, необхідних для набуття членства у цій організації» [26].

Відміна позаблокового статусу – це важливий, відповідальний, мужній, цілком природний і логічний крок влади. Він продиктований сьогоdnішніми реаліями.

Однак виникає питання: чи всі можливі наслідки ухвали Закону були прораховані? Чи була спрогнозована реакція у внутрішньому і зовнішньому середовищі України?

Наведемо деякі міркування і застереження фахівців.

Микола Сунгуровський: «Ухвалення закону про позаблоковість зовсім не означає миттєвого вступу України до НАТО: ми просто не хочемо бути нейтральними. На найближчу перспективу Україна залишається країною, яка наодинці вирішує свої питання безпеки. Але не можна рухатися економічно в один бік, у бік Європи, а у сфері безпеки – в інший... Якщо Україна і стане членом Альянсу, то не раніше, ніж через 5 років» [35].

Олексій Мельник: «Як тільки Верховна Рада прийняла рішення про відмову України від

позаблокового статусу, відразу ж з'явилися перші сигнали від глави російського уряду Д. Медведєва про те, що ми стали «потенційним військовим противником». Фактично, це вкотре підтверджує: на поліпшення наших стосунків з Росією в осяжному майбутньому розраховувати не варто. ... Скасування позаблокового статусу, безсумнівно, було необхідне. Ось тільки виникають питання до того, як це було зроблено, і до того, який ажіотаж створювався довкола цього рішення. ... Зараз абсолютно не той час, аби приділяти так багато уваги питанню майбутнього референдуму про вступ до НАТО. Це перспектива п'яти або десяти років. Краще б увагу звернули на практичні аспекти співпраці з Альянсом і виконання зобов'язань, які Україна вже на себе взяла. Потрібно спершу навчитися використовувати вже наявні можливості і по-справжньому продемонструвати НАТО, що Україна – надійний партнер, слова якого не розходяться зі справами» [19].

«Після заяви Д. Медведєва про те, що після скасування позаблокового статусу Україна стане потенційним військовим противником Росії, від Москви можна чекати чого завгодно... може бути широкомасштабна агресія, може бути бомбардування окремих об'єктів українських міст... Може, малося на увазі нанесення якихось обмежених ядерних ударів. ... Проте... не зрозуміло, навіщо було на всіх рівнях і всім політичним силам наголошувати саме на відмові України від позаблоковості. Це мало явно провокаційний характер. До того ж Росія не потребує яких-небудь провокацій – Кремль може сам створювати провокації і реагувати на них. ... Якщо розібратися в суті цього закону, то він не передбачає жодних негайних наслідків для зміцнення безпеки України і не становить жодної загрози безпеці Російської Федерації. Всім цілком зрозуміло, що це поки що лише зміни на папері, і жодного швидкого вступу України до НАТО просто не може бути» [21].

Виктор Замятін: «Про приєднання до НАТО сьогодні або завтра не йдеться. Але Україні ніхто не заважає сьогодні укладати двосторонні чи

тресторонні договори про різні речі – про постачання озброєння, про навчання військових, про протистояння збройній агресії...

Перед вступом до НАТО треба спочатку підготуватися. Є дуже багато моментів, які треба вирішити політично, причому засобами внутрішньої політики. Є дуже багато моментів, де необхідно привести у відповідність до якихось загальних норм і принципів і свою внутрішню політику, і свою інформаційну політику, і свою політику безпеки. Окрім цього, НАТО, як і Європейський Союз, наполягає на верховенстві права і демократичних стандартах у політиці» [16].

Віктор Небоженко: «Відмова від позаблокового статусу свідчить, що Україна, врешті-решт, повернулася в бік Заходу і Росія відреагує негайно... це потужний удар по честолюбству В. Путіна, який відверто оголосив Україну «зоною національних інтересів» Росії.

У даному випадку – це різке погіршення стосунків з Росією, дуже різке. Скоріше за все, Росія відповідно відреагує і, вочевидь, перш за все припинить постачання до України енергоносіїв» [23].

Отже, з питанням євроатлантичної інтеграції сьогодні не варто бути занадто категоричними. Доцільніше було б вести мову про можливості, перспективи та право України брати участь у системі колективної безпеки в рамках НАТО, оскільки сьогодні зарано говорити про вступ у НАТО: до цього не готові ні Україна, ні Альянс.

З іншого боку, громадська думка населення України щодо альтернатив забезпечення національної безпеки сьогодні неоднозначна і ця неоднозначність має загрозові ознаки.

Ставлення українських громадян до проблем національної безпеки досліджується протягом усіх років незалежності багатьма потужними й авторитетними соціологічними службами.

Результати опитувань громадської думки протягом останніх 5 років щодо вступу в НАТО наведені в табл. 1 [4; 5; 8; 9; 15; 22; 31].

Таблиця 1

Ставлення населення України до вступу в НАТО
(за даними загальноукраїнських опитувань громадської думки), %

Дата	«За»	«Проти»	Дослідницька організація
Листопад 2009 р.	20	48	НАН України
Квітень 2011 р.	25	60	ІФАК Ukraine
Квітень 2012 р.	15	62	Фонд «Демократичні ініціативи»
Серпень 2012 р.	12	66	Центр Разумкова
Жовтень 2012 р.	19	66	Соціологічна група «Рейтинг»
Травень 2013 р.	25	43	Інститут Горшеніна
Жовтень 2013 р.	20	66	Соціологічна група «Рейтинг»
Березень 2014 р.	40	41	Центр Разумкова
Квітень 2014 р.	36	48	Центр Разумкова і Соціологічна група «Рейтинг»
Травень 2014 р.	37	42	Центр Разумкова
Червень 2014 р.	41	40	Центр Разумкова
Червень 2014 р.	47	36	Інститут Горшеніна
Жовтень 2014 р.	53	34	Інститут Горшеніна

Наявне збільшення рівня підтримки інтеграції в НАТО, особливо протягом 2014 р.

Соціологічне опитування, проведене Фондом «Демократичні ініціативи імені Ілька Кучеріва» спільно з Київським міжнародним інститутом соціології 12-21 вересня 2014 р., також показує зміну пріоритетів

громадян щодо питань національної безпеки протягом 30 останніх місяців (табл. 2) [38].

Але ми повинні звернути увагу на достатньо високий рівень підтримки позаблокового статусу України та на той факт, що кожен 5-й громадянин не в змозі визначитися з цього важливого і складного для пересічного громадянина питання.

Таблиця 2

Який варіант забезпечення безпеки був би, на Вашу думку, найкращим для України?
(Вересень 2014 р.), %

Варіант забезпечення безпеки України		Березень 2012 р.	Вересень 2014 р.
1	Вступ до НАТО	13	44
2	Військовий союз з Росією та країнами СНД (ОДКБ)	26	15
3	Позаблоковий статус України	42	22
4	Важко сказати	19	19

Ще більше занепокоєння викликає аналіз регіонального розподілу думок щодо євроатлантичної інтеграції нашої країни (табл. 3) [38].

Важливе уточнення: опитування проводилося в 110 населених пунктах у всіх областях України, окрім Автономної Республіки Крим та Луганської області.

В період опитування у Луганській області йшли інтенсивні військові дії, тому за рахунок Луганської області було, відповідно, збільшено квоту Донецької області, яка за багатьма параметрами мало відрізняється від населення Луганської області.

Таблиця 3

Який варіант забезпечення безпеки був би, на Вашу думку, найкращим для України?
(Вересень 2014 р.), %

Варіант забезпечення безпеки України		Захід	Центр	Південь	Схід	Донбас
1	Вступ до НАТО	78,3	52,7	24,8	32,4	5,7
2	Військовий союз з Росією та країнами СНД (ОДКБ)	1,4	3,2	14,8	23,9	45,5
3	Позаблоковий статус України	6,9	17,9	36,7	23,7	39,8
4	Важко сказати	13,4	26,1	21,9	19,4	8,7

Якщо вибір населення Заходу і Центру на користь НАТО є очікуваним і зрозумілим, то відмінності у міркуваннях мешканців Півдня і Сходу щодо варіантів забезпечення безпеки України, які раніше певною мірою співпадали, потребують пояснень. На думку автора, населення Півдня (Одеська, Миколаївська та Херсонська області) знаходиться на більшій відстані від зони АТО, відчуття небезпеки не є таким гострим, як у населення Дніпропетровської, Запорізької та Харківської областей. Тому Південь більшою мірою схиляється до збереження позаблокового статусу, а Схід – до євроатлантичної інтеграції України.

Думку населення Донбасу можна умовно сформулювати наступним чином: «Краще – союз з Росією, принаймні – позаблоковий статус, але тільки не НАТО!»

Важлива деталь: на Донбасі найменший відсоток громадян, які не визначилися з вибором.

Експерти та аналітики доводять, що низький рівень підтримки членства України у НАТО зумовлений такими головними факторами:

- стійким уявленням про ворога;
- наявністю російського фактора, який присутній в інформаційному полі;
- відсутністю достатньої інформації про діяльність НАТО.

Усе це призвело до формування у громадян певних міфів, стереотипів та упереджень. Міфи, як і будь-які інші ідеологічні конструкції, час від часу потребують підживлення, тому виникають історії про мілітаристський характер Альянсу, невідповідність вступу в НАТО Конституції України, безперспективність цієї організації тощо [11].

Такі висновки підтверджуються даними результатів опитування (табл. 4) [38].

Таблиця 4

Чому Ви вважаєте, що вступ до НАТО не є найкращим варіантом для України?
Оберіть три основні відповіді (% до тих, хто не підтримує членства в НАТО)

Варіанти відповідей		Захід	Центр	Південь	Схід	Донбас
1	НАТО є агресивним імперіалістичним блоком	20,9	19,0	56,6	35,3	49,1
2	Це потребує значних додаткових коштів	11,0	13,4	20,5	12,0	13,4
3	Це зіпсує відносини з Росією	10,8	22,9	19,1	14,8	35,7
4	Це може спровокувати Росію на пряму військову агресію	33,2	30,2	25,6	12,6	13,4
5	Це може втягнути Україну у військові дії НАТО	32,6	40,8	33,6	23,8	51,9
6	Україна в принципі має бути позаблоковою державою	66,2	26,6	33,1	15,9	27,1
7	В Україні почнуть хазайнувати іноземці	0,0	15,1	17,3	38,5	19,9
8	В Україні поширюватиметься західна культура та мораль	3,1	3,6	9,1	14,7	11,2
9	Важко сказати	6,8	4,5	1,5	1,1	1,2

Певний інтерес викликає питання, наскільки корелюється вибір того чи іншого варіанта забезпечення безпеки України пересічними громадянами з обраним респондентом інтеграційним напрямом нашої країни (табл. 5) [32].

Отже, існують суттєві регіональні відмінності у підтримці членства України в різних міжнародних

організаціях. Так, підтримка приєднання до ЄС (і, відповідно, вступ до НАТО, табл. 3) об'єднує жителів Західного і Центрального регіонів.

Думки населення Півдня розподілилися майже порівну між трьома варіантами напряму інтеграції, тому практично 40% – за позаблоковість (табл. 3).

Таблиця 5

Яким інтеграційним напрямом має йти Україна?
(Травень, 2014 р.), %

Напрямок інтеграції		Україна	Захід	Центр	Південь	Схід	Донбас
1	Вступ до ЄС	50,5	87,7	64,0	28,0	30,5	13,1
2	Вступ до Митного союзу Росії, Білорусі, Казахстану	21,4	1,0	6,9	25,1	29,5	67,8
3	Неприєднання ні до ЄС, ні до Митного союзу	17,4	4,8	18,1	28,4	32,2	8,1
4	Важко відповісти	10,6	6,5	11,0	18,5	7,8	10,9

Донбас є єдиним регіоном, де більшість населення підтримує членство України в Митному союзі та військовий союз із Росією та іншими країнами СНД (табл. 3).

Таким чином, відміна позаблокового статусу України ніяким чином не сприятиме зменшенню напруженості у відносинах між владою України і населенням Донбасу. Скоріше навпаки. А сьогодні це найважливіше завдання внутрішньої політики і найскладніша проблема.

Певний інтерес являє ґрунтовне опитування мешканців міста Миколаєва (Південний регіон), проведене 3–4 жовтня 2014 р. ЦВГД «Наваль-Експерт». Було опитано 1200 осіб [41].

Результати опитування свідчать: щодо інтеграційного напряму, то вибір на користь ЄС значно вищий, ніж у цілому на Півдні (табл. 6).

Таблиця 6

Як Ви вважаєте, до якого союзу повинна вступати Україна – Європейського чи Митного?

Європейський союз	Митний союз	Нікуди не вступати	Важко відповісти
44,1%	19,3%	28,4%	8,2%

З іншого боку, майже кожен другий середньостатистичний миколаївець каже: «Ми

повинні вступати в ЄС, але не хочемо в НАТО!» (табл. 7).

Таблиця 7

Як Ви вважаєте, Україна повинна чи не повинна бути в НАТО?

Вона повинна бути в НАТО	Вона не повинна бути в НАТО	Важко відповісти
37,3%	47,4%	15,3%

Чи свідомі мої земляки, що всі країни Східної Європи та колишнього СРСР, які сьогодні є членами ЄС, спочатку стали членами НАТО?

Професор В. Ваганов: «... приєднатися до Євросоюзу, оминаючи НАТО, сьогодні практично неможливо. Членство України в Альянсі для Європи виглядало б як гарантована участь України в підтриманні безпеки та оборони Європи.

Членство України в НАТО – необхідна, хоча й недостатня умова вступу України до ЄС, що б там

офіційно не казали про необов'язковість цього європейські державні діячі та політики.

Ми ж бо не Швеція чи Фінляндія – не маємо того рівня розвитку й надійності. Тому, якщо хочемо бути в Євросоюзі, маємо вступати до Альянсу» [7, с. 109].

Більше того, таке рішення («Вона не повинна бути в НАТО» – 47,4%) виглядає дивним, оскільки понад 50% миколаївців «те, що відбувається на сході України», вважають війною Росії з Україною (табл. 8).

Таблиця 8

Як Ви вважаєте: те, що відбувається на Сході України, – це громадянська (внутрішня українська) війна чи війна Росії з Україною?

Громадянська війна	Війна Росії з Україною	І те й інше разом	Важко відповісти
19,6 %	51,7 %	21,0 %	7,7 %

Отже, населення не пов'язує припинення війни з Росією (або гарантію неможливості війни з Росією у майбутньому) зі вступом до НАТО?..

Таким чином, «в українському суспільстві з часу набуття країною незалежності й до сьогодні, попри те,

що зовнішня та внутрішня політика незалежної Української держави у сфері національної безпеки від самого початку її існування мала євроатлантичні пріоритети, немає громадського консенсусу стосовно складного, цивілізаційного вибору одного з двох

принципів побудови системи підтримання воєнної безпеки України, а саме: збереження позаблокового статусу держави чи приєднання до євроатлантичної колективної системи безпеки у формі вступу до НАТО» [7, с. 114].

Тому уряд держави, який відповідає за пояснення громадянам національної політики в галузі оборони і безпеки, має здійснювати інформування та консультацію з громадськістю.

Влада повинна визнавати демократичне право громадян отримувати інформацію про діяльність міжнародних структур, які підтримують національну безпеку, зокрема НАТО та ОДКБ, а також усвідомлювати важливість забезпечення розуміння і підтримки урядової політики безпеки з боку громадськості.

Висновки

1. Сутність позаблокового статусу держави визначається як її невходження до міжнародних структур колективної безпеки та оборони. Позаблокова країна у міжнародних відносинах розраховує виключно на власні сили, розбудовує свою безпекову політику на основі принципу оборонної достатності та відповідно до норм міжнародного права.

2. Головний позитив позаблокового статусу: можливість як прийняти, так і переглянути цей статус в односторонньому порядку, якщо виявиться загроза національній безпеці та держава неспроможна буде подолати її самотужки.

3. Під нейтралітетом у міжнародному праві традиційно розуміють зовнішньополітичний курс країни, який характеризується неучастю цієї країни у війні між іншими державами, відмовою від військової допомоги сторонам, що перебувають у стані конфлікту, а також невходженням у військові блоки у мирний час.

4. Більшість європейських країн, котрі називають себе нейтральними (Швеція, Ірландія, Австрія), проводять політику, що докорінно відрізняється від класичних взірців нейтралітету. Їхня зовнішня політика орієнтована на тісну співпрацю з НАТО.

5. Політика нейтралітету і позаблоковості була правильним і єдино можливим вибором України в 1991 р. Сьогодні вона вже не може розглядатися як доцільна й раціональна, оскільки Україна, знаходячись між двома конкуруючими цивілізаційними системами, як позаблокова держава історично й об'єктивно приречена на втрату свого статусу – або добровільно, або примусово.

6. Сучасні політичні реалії однозначно визначають силу, і в першу чергу – силу військову, як основний засіб відстоювання своїх національних інтересів і підтримання необхідного рівня національної безпеки.

7. Насамперед альянси, блоки та союзи дозволяють у наші часи підвищити рівень національної безпеки,

ефективно протидіяти загрозам і сприяти підтримці балансу сил у міжнародному навколишньому середовищі.

8. Політика безпеки України характеризується мінливістю та непослідовністю. Україна відчуває дефіцит безпеки через неможливість забезпечення належного рівня оборони власними силами і брак надійних зовнішніх гарантій. Політика позаблоковості не надала гарантій безпеки Україні та не убезпечила її від потрапляння до сфери впливу Росії.

9. В середині країни нема єдиної думки щодо вступу України до блоків безпеки. Членство в НАТО підтримує 44% громадян, 15% – за оборонний союз із Росією, а 22% вважає, що Україна не повинна перебувати ні в тому, ні в іншому блоці. Тобто щодо вибору блоків безпеки суспільство значною мірою поляризоване.

10. Вибір зовнішньополітичного статусу України має відповідати корінним інтересам усіх громадян. Нова зовнішня політика має об'єднувати, а не роз'єднувати суспільство. Тому вкрай важливим і необхідним є суспільний дискурс про довгострокові цілі, орієнтацію, цінності й інтереси України. На всіх рівнях політики слід визнати і практично застосувати компетентність громадян, їх сприяння й практичний досвід.

11. ЗМІ повинні стати форумом для обговорення питань щодо перспектив розвитку нашого суспільства, ґрунтовно і творчо інформувати громадян про важкі теми, розширюючи тим самим громадське розуміння питань безпеки. Вони повинні сприяти демократичній дискусії, насправді вести пошук кращих відповідей на питання майбутнього і дійти консенсусу.

12. Щодо визначення на законодавчому рівні системи колективної безпеки, до якої варто приєднатися Україні, – владі необхідно бути толерантною відносно громадської думки різних верств громадян з усіх регіонів України. На жаль, цього, як і 12 років тому, коли вперше було оголошено про рішення РНБО щодо євроатлантичної інтеграції України, не відбулося.

13. З часом громадська думка стосовно приєднання до НАТО зміниться на краще з таких обставин:

– об'єктивні – природне зменшення чисельності тих, хто сьогодні найбільш завзято виступає проти НАТО – людей похилого віку;

– суб'єктивні – реформування держави, спрямоване на досягнення критеріїв членства в НАТО та ЄС, і подальша реалізація інформаційної політики держави з питань євроатлантичної інтеграції України.

14. Сьогодні немає нагальної потреби форсувати процес приєднання до Альянсу: подавати заявку на вступ до НАТО, проводити референдум із цього питання та ін. Доцільно сконцентрувати зусилля держави на досягненні критеріїв членства і послідовного формування позитивної громадської думки, перш за все – на Півдні і Сході України.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бадрак В. Позаблоковість – це дорого і... несучасно / В. Бадрак // Дзеркало тижня. – 2010. – № 12 (792). – 27 березня. – С. 1, 4.
2. Барановський Ф. В. Роль громадських організацій та наукового сектору у виборі моделі безпеки громадян України / Ф. В. Барановський // Економічний часопис – XXI. – 2011. – № 1–2. – С. 3–5.
3. Бараш Ю. Н. Європейський нейтралітет і невизначеність України : [монографія] / Ю. Н. Бараш, О. І. Їжак, Г. І. Мерніков. – Дніпропетровськ : ДФ НІСД, 2002. – 166 с.
4. Більшість українців «за» вступ до НАТО [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://tvi.ua/new/2014/09/29/bilshist_ukrayinciv_za_vstup_do_nato_socopytvannya.

5. Большинство украинцев видят свою страну в НАТО [Електронний ресурс]. – Режим доступа : http://zn.ua/UKRAINE/bolshinstvo-ukraincev-vidyat-svoyu-stranu-v-nato-159317_.html.
6. Будапештський меморандум // Голос України. – 2014. – № 39 (1 березня). – (Спецвипуск).
7. Вагапов В. Б. Від задекларованого нейтралітету до вимушеної позаблоковості : наукове видання / В. Б. Вагапов. – К. : ВД «Стилос», 2012. – 152 с.
8. Відносини Україна – НАТО [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%92%D1%96%D0%B4%D0%BD%D0%BE%D1%81%D0%B8%D0%BD%D0%B8_%D0%A3%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D0%B0_%E2%80%94%D0%9D%D0%90%D0%A2%D0%9E#cite_note-7.
9. Вперше противників НАТО стало менше 50 % [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://censor.net.ua/forum/504103/vpershe_protivnikv_nato_stalo_menshe_50_.
10. Гончаренко О. Позаблоковість України: можливі втрати і здобутки / О. Гончаренко, Е. Лисицини // Економічний часопис. – XXI. – 2002. – № 1.
11. Громадська думка щодо НАТО в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%92%D1%96%D0%B4%D0%BD%D0%BE%D1%81%D0%B8%D0%BD%D0%B8_%D0%A3%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D0%B0_%E2%80%94%D0%9D%D0%90%D0%A2%D0%9E.
12. Декларація про державний суверенітет України // Відомості Верховної Ради УРСР. – 1990. – № 31. – Ст. 429.
13. Деменко О. Позаблоковий статус України: реалії та перспективи / О. Деменко // Сучасна українська політика. Політики і політологи про неї. – К. : Український центр політичного менеджменту, 2010. – Вип. 20. – С. 310–315.
14. Джердж С. Позаблоковість як певне безпекове сирітство / С. Джердж // День. – 2012. – 21 лютого.
15. «Електоральні настрої виборців напередодні виборів до Верховної Ради 2014» / Всеукраїнське соціологічне дослідження Інституту Горшеніна [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://institute.gorshenin.ua/researches/132_elektoralni_nastroi_vibortsiv.html.
16. Замятін В. Головна загроза України знаходиться всередині самої держави [Електронний ресурс] / В. Замятін. – Режим доступу : http://razumkov.org.ua/ukr/article.php?news_id=1189.
17. Зленко А. Нейтралітет чи позаблоковість: чи це в інтересах України? / А. Зленко // Віче. – 2009. – № 8 (квітень).
18. Їжак О. Про позаблоковість без ілюзій / О. Їжак // Дзеркало тижня. – 2010. – № 17 (797). – 30 квітня. – С. 5.
19. Мельник О. Зараз не на часі порушувати питання про вступ України до НАТО / О. Мельник [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://razumkov.org.ua/ukr/expert.php?news_id=5340.
20. Мельник О. Звідки візьмуться гроші на оплату позаблокового статусу України? / О. Мельник [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.razumkov.org.ua/ukr/expert.php?news_id=2149.
21. Мельник О. Скасування позаблоковості не передбачає негайного зміцнення безпеки України [Електронний ресурс] / О. Мельник. – Режим доступу : <http://razumkov.org.ua/ukr/expert.php?newsid=5339>.
22. Настрої українців стосовно ЄС, НАТО, Росії та нового уряду України / Дослідницька компанія «ГФК Юкрейн» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://tsn.ua/politika/bilshist-ukrayinciv-hoche-v-nato-zasudzhuye-putina-ta-radi-ugodi-z-yes-opituvannya-341267.html>.
23. Небоженко В. Україна нанесла сильний удар по честолюбю Путіна [Електронний ресурс] / В. Небоженко. – Режим доступу : <http://from-ua.com/news/334535-politolog-ukraina-nanesla-silnii-udar-po-chestolyubiyu-putina.html>
24. Позаблоковість [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9F%D0%BE%D0%B7%D0%B0%D0%B1%D0%BB%D0%BE%D0%BA%D0%BE%D0%B2%D1%96%D1%81%D1%82%D1%8C>.
25. Політичний енциклопедичний словник. – К., 1997. – С. 224.
26. Про внесення змін до деяких законів України щодо відмови України від здійснення політики позаблоковості : Закон України від 23 грудня 2014 року № 35-VIII // Голос України. – 2014. – № 253 (31 грудня).
27. Про засади внутрішньої і зовнішньої політики : Закон України від 1 липня 2010 року № 2411-VI // Урядовий кур'єр. – 2010. – № 160 (1 вересня).
28. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 23 травня 2002 р. «Про Стратегію України щодо Організації Північноатлантичного договору (НАТО)» [Текст не для друку] : Указ Президента України від 8 липня 2002 р. № 627/2002.
29. Руденко І. Позаблокові та незахищені / Українська правда. – 2012. – 23 березня [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.pravda.com.ua/columns/2012/03/23/6961294/view_print/?attempt=1.
30. Соскін О. Національна безпека України: вибір оптимальної моделі / О. Соскін // Економічний часопис – XXI. – 2010. – № 7–8. – С. 45–47.
31. Ставлення громадян до вступу в НАТО й інших питань безпеки [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://dif.org.ua/ua/polls/2014_polls/stavlen-bezpeki-.htm.
32. Ставлення громадян до зовнішньополітичного вектору України: регіональний розріз [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.dif.org.ua/ua/polls/2014_polls/stavlenija-gromadjan-do-zovnishnopolitichnogo-vektoru-ukraini-regionalnii-rozriz_1412015523.htm.
33. Сунгуровський М. Нейтральний статус не допоможе Україні уникнути агресії Росії / М. Сунгуровський [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://razumkov.org.ua/ukr/expert.php?news_id=4905.
34. Сунгуровський М. Подолати дефіцит безпеки / М. Сунгуровський [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://razumkov.org.ua/ukr/article.php?news_id=768.
35. Сунгуровский Николай. Имея, не ценим, а потерявши – плачем. К вопросу о НАТО / Николай Сунгуровский [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.uceps.org/upload/sungurovskij_NATO_V-2012.pdf.
36. Чалий В. Загрози позаблоковості / В. Чалий // День. – 2010. – 29 липня [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://razumkov.org.ua/ukr/print.php?lng=UKR&&news_id=798&&address=article.
37. Чалий О. Дії влади у сфері зовнішньої політики: позиції фахівців / О. Чалий // Центр Разумкова / Національна безпека і оборона. – 2011. – № 3. – С. 39.
38. Чи хочуть українці вступу до НАТО : загальнонаціональне опитування (вересень) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.dif.org.ua/ua/polls/2014_polls/chi-hochut-ukn.htm.

39. Чумак В. Українська позаблоковість: більше запитань, ніж відповідей / В. Чумак, І. Пресняков // Дзеркало тижня. Україна. – 2010. – № 33 (10 вересня).
40. Электоральные настроения николаевцев накануне выборов / ЦИОМ «Наваль-Эксперт» [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.mukola.net/news.php?id=65121&arhiv=1>.
41. Holsti K. International Politics / K. Holsti // Englewood Cliff. – 1995. – P. 102.

В. Т. Шатун,

*Черноморский государственный университет имени Петра Могилы,
г. Николаев, Украина*

НЕПРИСОЕДИНЕНИЕ ГОСУДАРСТВА И УКРАИНСКИЕ РЕАЛИИ

Вопрос поиска наиболее эффективных и надежных способов обеспечения национальной безопасности Украины с первых дней объявления независимости и до настоящего времени является предметом дискуссии среди политиков, правительственных чиновников, ученых и простых граждан нашей страны. В зависимости от внутренней и внешней политической конъюнктуры несколько раз радикально изменялась стратегия национальной безопасности.

Цель этой статьи заключается в анализе понятия и содержания нейтралитета и неприсоединения, генезиса возникновения и трансформации вопроса о статусе Украины как неприсоединившегося государства, позитивных и негативных аспектов этого статуса и его отмены в нынешних условиях, а также задач органов государственной власти по созданию надежной системы безопасности Украины.

Статус неприсоединившегося государства определяется как его неучастие в международных структурах коллективной безопасности и обороны. Неприсоединившаяся страна в международных отношениях рассчитывает исключительно на собственные силы, разрабатывает свою политику безопасности на основе принципа оборонной достаточности и в соответствии с нормами международного права.

Под нейтралитетом в международном праве традиционно понимают внешнеполитический курс страны, которая характеризуется неучастием ее в войне между другими государствами, отказом от военной помощи сторонам, которые находятся в состоянии конфликта, а также невхождение в военные блоки в мирное время.

Политика нейтралитета и неприсоединения была правильным и единственно возможным выбором Украины в 1991 году. Сегодня она больше не рассматривается как целесообразная и рациональная, потому что Украина, расположенная между двумя конкурирующими системами как неприсоединившееся государство, объективно и исторически обречена потерять свой статус – добровольно или принудительно.

В стране нет консенсуса относительно присоединения к существующим системам безопасности. Членство в НАТО поддерживает 44 % граждан, 15 % – оборонительный союз с Россией, а 22 % считают, что Украина не должна быть ни в одном, ни в другой блоке. То есть по отношению к выбору блоков безопасности общество во многом поляризовано.

Выбор внешнеполитического статуса Украины должен отвечать коренным интересам всех граждан. Новая внешняя политика должна объединять, а не разделять общество. Поэтому чрезвычайно важным и необходимым является общественный дискурс о долгосрочных целях, ориентации, ценностях и интересах Украины. На всех уровнях политики следует признать и применить на практике поддержку и практический опыт граждан.

Сегодня нет срочной необходимости форсировать процесс интеграции в Альянс: подавать заявку на вступление в НАТО, проводить референдум по этому вопросу и пр. Целесообразно сосредоточить усилия государства на достижении критериев членства и последовательно формировать позитивное общественное мнение, прежде всего – на Юге и Востоке Украины.

Ключевые слова: агрессия; безопасность; война; военная сила; внутренняя политика; общественное мнение; Европейский Союз; внешняя политика; интеграция; информационная политика; НАТО; нейтралитет; неприсоединение; Россия; система коллективной безопасности; Украина.

V. Shatoon,

Petro Mohyla Black Sea State University, Mykolaiv, Ukraine

NON-ALIGNED STATUS OF STATE AND UKRAINIAN REALITIES

The question of finding the most effective and reliable means of ensuring the national security of Ukraine since the early days of the declaration of independence and to present is the subject of debate among politicians, government officials, scientists and ordinary citizens. Depending on the internal and external political situation national security strategy changed radically several times.

The aim of the article is to analyze the concept and content of non-alignment and neutrality, genesis of origin and transformation issues of Ukraine's non-aligned status, the positive and negative aspects of the non-aligned status of the state and its abolition in modern conditions and tasks of the government for creating a stable security situation in Ukraine.

The essence of the non-aligned status is defined as a state's non-participation in the international structures of collective security and defense. Non-aligned country in international relations relies solely on its own strength, builds its security policy based on the principle of sufficient defense and in accordance with international law.

Under neutrality in international law we traditionally understand foreign policy of the country, which is characterized by non-participation of this country in a war between other states, non-military assistance to sides of conflict and abstaining in military units in peacetime.

The policy of neutrality and non-alignment was correct and the only possible choice for Ukraine in 1991. Today, it can't be regarded as appropriate and rational, as Ukraine, being between two competing systems of civilization, as non-aligned state historically and objectively is destined for the loss of its status – either voluntarily or forcibly.

Domestically, there is no consensus on the accession of Ukraine to the security units. Membership in NATO support 44 % of the population, 15 % – for a defensive alliance with Russia, and 22 % think that Ukraine should not be either in one or another block. In such way, at the choice of security units society is largely polarized.

Choice of Ukraine's foreign status must meet the fundamental interests of all citizens. New foreign policy should unite, not divide society. Therefore, there is importance and necessity of public discourse about the long-term objectives, orientation, values and interests of Ukraine. At all levels of policy the competency of citizens, their assistance and experience should be recognized and practically applied.

Today there is no urgent need to speed up the process of joining the Alliance: to apply for NATO membership, to hold a referendum on this issue and others. It is advisable to concentrate the efforts of the state on achieving membership criteria and the consistent formation of positive public opinion, especially - in the South and East of Ukraine.

Key words: *aggression; security; war; military power; internal politics; public opinion; the European Union; foreign policy; integration; information policy; NATO; neutrality; non-alignment; Russia; the system of collective security; Ukraine.*